

Martina Grahek Ravančić, *U ime naroda! Djelovanje sudova za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj 1945. godine.*
Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2023, 195.

Мартина Грахек Раванчић (1978) је историчарка и научна саветница Хрватског института за повијест у Загребу. Њена најновија књига *У име народа! Дјеловање судова за заштиту националне чести Хрвата и Срба у Хрватској 1945. године*, објављена је у Загребу 2023. године у издању њеног матичног института. Ауторкино интересовање за ову тему проистекло је из вишегодишњег истраживања у архивима и прикупљања релевантне литературе о раду судова за заштиту националне чести на подручју Југославије.

Ова монографија писана је на основу грађе из више архива у Хрватској (Државног архива у Загребу, Државног архива у Осијеку, Државног архива у Карловцу, Државног архива у Госпићу, Државног архива у Славонском Броду, Државног архива у Шибенику, Жупанијског суда у Вараждину, као и Хрватског државног архива), али и докумената из Архива Југославије и Архива Босне и Херцеговине. Томе треба придодати и сазнања која нуде оновремена штампа и периодика, објављени извори и научна историографија.

Судови за заштиту националне чести били су специфичне институције које су, између осталог, југословенској послератној власти послужиле за обрачун са противницима Народноослободилачког покрета и КПЈ. Они нису, у већој мери, били тема истраживања у прошлости, углавном због недостатка или недоступности релевантне архивске грађе која сведочи о раду судова части. Поред неколико радова колега из Босне и Херцеговине, Словеније и Србије који се дотичу рада тих судова, после књиге Момчила Митровића *Изгубљене илузије* (1997) и каснијег, допуњеног издања под

насловом *Српска национална част пред законом 1945. године* (2007), ово је прва објављена монографија о овој теми.

Након Предговора и Увода, у књизи следи девет поглавља и Закључак. Књига садржи резиме на енглеском језику, попис извора и литературе, те скраћеница, регистар личних имена и белешку о аутору.

Анализа предмета истраживања започиње ослобођењем Југославије. У једном новом политичко-управном систему, према речима ауторке, није било места за све оне који су током Другог светског рата радили против државе и комунистичке партије. Процес „чишћења“ из свих јавних и друштвених установа и предузећа планиран је и делимично започет још током трајања војних операција, а пун капацитет је остварен након ослобођења земље. Посебна пажња била је усмерена и на Католичку цркву и свештенство, које је, према речима ауторке, сматрано најопаснијим за нови режим на простору Хрватске, што је захтевало успостављање снажних контроле.

На седници, одржаној 24. априла 1945. године, ЗАВНОХ је као врховно законодавно и извршно народно представничко тело и највиши орган државне власти Федеративне Државе Хрватске донео Одлуку о заштити националне чести Хрвата и Срба у Хрватској коју је потписао Владимир Назор. Овим указом је одобрен рад посебних судова који би се бавили повредом националне чести на овој територији и који су радили све до 8. септембра 1945, када је Председништво Народног сабора Федералне Државе Хрватске донело Закон о изменама Одлуке о заштити националне чести Хрвата и Срба у Хрватској, а пре-

остале предмете проследило надлежним окружним народним судовима. На подручју Хрватске било је организовано 16 судова за заштиту националне части.

Након детаљног приказа свих правних норми коришћених за оснивање судова, ауторка је дужну пажњу посветила и осталим законима и уредбама, који су допринели утврђивању новог поретка и његовом одржању. Како би што боље представила начин рада судова за заштиту националне части у Хрватској, компаративно је приказан и рад судова части у другим земљама. Из ове упоредне анализе јасно се увиђа супериорност и ефикасност судова у Западној Европи, посебно у поређењу са судовима источног дела Старог континента.

Услед већ поменутог недостатка доступне архивске грађе, ауторка посебну пажњу посвећује новинама као веома значајном извору за сагледавање целокупног рада судова. Из њих се може увидети „да је питање части стигло (осим у институције правног система) и на ‘улицу’ попримајући облик препричавања и калкулирања међу ширим мноштвом које је било већ већим дијелом изманипулирано том истом пропагандом“.

Централни део монографије узима анализа процеса устројавања судова за заштиту националне части, из које се могу разумети начин конституисања судова, структура и класификација кажњивих дела, осуђеника и изречених казни. Јурисдикција судова за заштиту националне части Хрвата и Срба у Хрватској обухватала је све злочине и друга дела који се нису могли сврстати у категорију „ратних злочина“, а којима су се бавиле земаљске комисије и Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача. Судови части су се бавили суђењем за политичку, културну, пропагандну, уметничку, привредну и административну сарадњу са окупа-

тором и њиховим помагачима. Оснивани су при културним, просветним и другим институцијама. Како би сликовитије представила опус њиховог рада, ауторка је издвојила неколико парадигматичних суђења у Хрватској, помоћу којих је приказала сву снагу револуционарне песнице. На овим примерима је желела да покаже и неједнакост и недоследност, као неке од основних одлика судова части у читавој Југославији. У прилог наведеном су и њени подаци да се у Србији, само на Београдском универзитету, пред судом части нашло 370 професора и асистената од којих су многи били осуђени и строго кажњени. Истовремено, на Свеучилишту у Загребу је, од укупно 139 професора, вођен поступак против њих 35, док у Словенији овај тип суда није ни постојао. Сумирајући резултате свог дугогодишњег истраживања, ауторка наводи да је дошла до броја од око 3.000 пресуда донетих на простору Хрватске, уз претпоставку да су судови за заштиту националне части на подручју целе Југославије донели укупно око 10.000 пресуда.

Подаци и закључци објављени у књизи *У име народа! Дјеловање судова за заштиту националне части Хрвата и Срба у Хрватској 1945. године* недвосмислено указују да су ове установе често напуштале оквир „кажњавања за почињена дела“ и представљала инструмент револуционарног обрачунавања са идеолошким неистомишљеницима и противницима.

Ово дело, као и раније историографске радове Мартине Грахек Раванчић, одликују добар стил и научна аргументација којима задржава пажњу читаоца и сликовито илуструје и допуњава садржај архивских докумената, због чега ће ова књига бити занимљива и корисна, како историчарима, тако и ширем кругу читалаца.

Тамара СТОЈАНОВИЋ